TÜRKİYE'DE SUÇ BİLİMİNE DOĞRU

Dr. Mustafa T. YÜCEL (*)

Kriminolojinin Anlam ve İşlevi

Suç bilimi kriminolojinin sizler için pratikte ne yararı var? sorusu kuşkusuz yalın pragmatik insan; siyasetçi, idareci veya ceza adaleti sistemi işletmenleri açısından da devamlı olarak gündeme gelecek bir sorudur. Diğer bir anlatımla, sizler için kriminolojiye başvuru gereği var mı? Başvurulduğunda yararlı bilgi alınabiliyor mu? Bu soruların yanıtı olumlu ise Türkiye'de ulusal kriminolojiye doğru **bilgi bankası** oluşturuldu mu? Mevcut kriminolojik teoriler Türkiye için test edildi mi? Bu soruların yanıtı ne yazık ki olumlu değildir (1). Herşeyden önce kriminoloji nedir, ne değildir açıklığa kavuşmuş değil. Yabancı kaynaklardan tercüme veya hazmedilmemiş papağan türü anlatımlarla kriminoloji teorilerini nakilden öte, öğretide fazlaca bir şey yok. Multidisipliner yaklaşımda ise, kriminoloji ve kriminologların konumu belirgin değildir.

Kriminoloji, teorik bazda bilimsel bulguları içeren "öyküler"dir. Bu öyküler tarihsel süreç içerisinde değiştiği, ekarte edildiği gibi öyküler arası çatışma–çürütmeye de tanık olunmaktadır.

Tarihsel Boyutu

Kriminoloji Aydınlanma ve Akılcılığın çocuğu olup; Cesare Beccaria'nın **"Suç ve Ceza"** (1764) adlı eseri ile ortaya çıkmıştır.

(*) **Hakim - Adlî Sicil ve İstatistik Genel Müdürü.**

(1) İlk test projesi suçlu çocuklar üzerine Dr. N. Saran tarafından gerçekleştirilmiştir. Bk. N. Saran. **İstanbul Şehrinde Polisle İlgisi Olan Onsekiz Yaşından Küçük Çocukların Sosyo–Kültürel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma,** İst. 1985.

Anahtar nitelikteki başlıca kavramları, kişisel sorumluluk ilkesi, ceza yargılamasının anayasal nitelikte ilkelere kavuşturulması, suç işlemenin akli mülahazalar ve özgür irade sonucu olduğu şeklindeydi. XVIII. Asır Klasik Okul'un "suç" ağırlıklı yaklaşımı karşısında XIX. Asrın sonu ve XX. asrın başında Pozitivist Teorinin "suçlu" ağırlıklı yaklaşımına tanık olunmuştur. Bu yaklaşımın en etkili taraftarlarından biri, XIX. Asır tabii ve sosyal bilimler araştırma yöntemlerini ve bulgularını **"Suçlu İnsan"** (1876) adlı eserinde kriminolojiye uygulamaya yeltenen Cesare Lambroso'dur. Pozitivist Okul, suçlu davranışın şahsın fiziki, aklı ve sosyal karakteristikleriyle tayin edildiğini ve önemli görevin suçlunun tehlikelilik derecesini belirleyerek uygun tretmanın belirlenmesi olduğunu ortaya koydu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan modern kriminoloji okulu suçtaki nedensellik ile suç kontrolünü; suçlu, mağdur ve toplumu içeren sosyal ve etkileşim süreçleri olarak görmektedir. Bu bağlamda suçtaki nedensellik süreci sosyal ve bireysel süreçleri içermektedir. **Sosyal süreç,** içerik olarak çerçeveyi belirlemekte; **bireysel süreç** ise daha ziyade suçlu ile en yakın çevresindeki kişiler, özellikle kendisi ve mağdur arasında gelişmektedir. Suça karşı tepki veya kontrol süreci kısmen sosyal bir süreç (ceza yasaları) ve kısmen de bireysel (suç işleyenlere ceza yasalarının uygulanması) bir süreçtir. Kuramsal bir gerçekte, modern kriminolojinin statik değil dinamik bir disiplin olduğudur.

Bir ülkedeki kalkınma kriminojen bir faktör değilse de; **dengesiz** veya **yetersiz** kalkınmanın suç oranında artışı etkileyeceği gözardı edilmemelidir. Nitekim, Suçlunun Önlenmesi ve Suçluların Tretmanı konulu Yedinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde (Milano, 1985) benimsenen Milano Eylem Planında bu husus açıkça belirtilmiştir. Suç yalnızca sosyal bakımdan yoksun olan sınıf ve yörelerin sorunu değildir. Suç, özellikle mala karşı olanlar, ekonomik ve çevre suçları nüfusun tüm sınıflarınca işlenmektedir.

Suçun nedenselliği bağlamında; "bedelini öde, seçimini yap" türünden **genetik determinizm, kişilik teorileri,** sosyal çevre etkileri, ayırıcı birleşim, etiketleme veya damgalama, durumsal veya çevresel determinizm, ticarette bireysel ekonomik kayıplara

ilişkin ekoller yer almaktadır. Tüm bu görüşlerin taraflarına dün olduğu gibi bugün de tanık olunmaktadır. Ayrıca tüm bu ekolleri içeren **çoğulcu suçluluk teorisi** de geliştirilmiştir.

Suçluların ıslahı konusunda kiriminologlardan cezaevini salık verenler olduğu kadar bu görüşe karşı çıkanlar; uzun süreli cezalara taraftar olanlar kadar buna karşı çıkanlar da var. Kriminoloji **"tretman modeli"**ni yarattığı gibi bu modeli çürüten görüşlere de tanık olunmaktadır. Pratikte sınırlı nitelikteki sorular üzerinde de, örneğin ceza yargılama yasasının etkileri veya A.B.D.'deki hızlı yargılama ile CMUK.'ta tutukluluk süresi açısından yargılamaya ait süre limitleri için araştırıcılar ve kriminologların, ne var ki, aynı görüşü paylaştıkları söylenemez.

Kuşkusuz, uygulamaya yönelik pratik reçeteler veremediğinde kriminolojiye yüklenenlere bir dereceye kadar hak verilebilir. Ve gerçekte daha ileriye gidilerek fazlaca kriminolojik ürünün var olduğu ülkelerde ceza adaleti siyasetinin daha karmaşık ve etkisiz olduğunu ileri sürmek de olasıdır. Bu bağlamda A.B.D. en çarpıcı örnektir. Herkesin A.B.D. kriminolojisine hayranlık ve saygı duymasına karşılık batı dünyasında en fazla suç olgusuna tanık olunan ceza sistemi, iş yükü fazlaca, etkisiz çalışan ve üstelik en kötü cezaevlerine sahip ülke de yine A.B.D.'dir. Korelasyon kat sayısının geçerli olduğu şu durum oldukça ilginçtir: Kriminolojik yayın miktarı ile suç oranı arasındaki ilişki uluslararası açıdan geçerlilik kazanmıştır.

Kamu güvenliği alanındaki sorunlara çözüm bekleyen insan için kriminolojinin ne yararı olduğu sorusunun bir ölçüde tutarlı bir yanı olduğuna kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Zaman zaman akademisyenlerde aynı soruyu sormaktadırlar. Ne varki, bunlar kriminolojinin değerini kabul etmekte iseler de, siyasetin yararına kuşkuyla bakmaktadırlar. Ortaya koydukları soru ise; "siyaset rasyonel olabilir mi?" şeklindedir. Bu soru, kuşkusuz, yukardaki sorunun değişik türde ifadesini oluşturmaktadır.

İşte bu bağlamda ülkelere özgü geliştirilen siyasette eleştiriden yoksun kalmamıştır. Örneğin, İngiltere'de ekseri bilginler siyasetin insicamsız ve irrasyonel olduğunu belirtti: King ve Morgan (1980) Hükümetin cezaevlerine bakış açısını bütünlükten ve eş-

güdümden yoksun bulduğu eleştirisini getirirken, Rutherford (1984) cezaevi krizinin ana nedeni olarak hürriyeti bağlayıcı cezaya başvuru konusunda ana ilkelerin olmayışına değindi. Ashworth (1983) ceza siyasetinin gelişi güzel ve eşgüdümden yoksun olduğunu eleştiri konusu yaptı. Tarihsel analizlerde bulunan David Garland ve Victor Bailey (1987) ise ceza siyasetinin insicamsız olduğunu belirttiler.

Yukarıda ortaya konulan sorular, kriminolojinin bir yararı var mı? Siyaset rasyonel mi? şeklindedir. Şu bilinmelidir ki, önceden çizilen tek bir savaş planı olmadığı gibi böyle de olamayacaktır. Diğer bir anlatımla, **siyaset;** çözüm bekleyen bir soruna tek bir teorinin basitce uyarlanması olmayıp, girift ve aşamalı bir çözümleme sürecinin sonucu belirmektedir. Eylem stratejileri onları geliştiren çeşitli hesap parametrelerinden daima uzakta bulunmaktadır. Bunlar tek bir bilginin egemenliği yerine çoğulcu ve fakat miyobik bilgileri içermektedir. Diğer bir anlatımla, siyasetler herhangi bir kriminolojik teoriden kaynaklanarak oluşmamaktadır. Bunlar, çeşitli görüş ve teoriler arasında etkileşim ve çatışma sonucu billurlaşmaktadır. Özellikle demokrasilerde siyaset bizim anlatımlarımız arasındaki çatışma ve etkileşim sonucu biçimlenmektedir. Kuşkusuz, insanlar "öykü" yanında bilimsel öykü de üretirler. İşte bilgin kişilerin deneyim ve ideolojilerine dayalı olarak akli yetilerine göre dünya üzerindeki bilgiyi yorumlayarak ürettikleri öyküler arasında "kriminolojik öyküler"de vardır.

Şimdiye dek ortaya konulan öyküler en kapsamlı bir öykü ortaya koymak, en iyi çözümü belirlemek için verilen uğraşların ne derece gereksiz olduğunu kanıtlamaz. Tek bir teorisyen, akademisyen ve uygulayıcının çabaları sonucu en kapsamlı bir teorinin ortaya çıkmayacağı da bilinmelidir. Görülen odur ki, öykü ve siyaset, daha ziyade farklı görüşler arasındaki etkileşim, devamlı tartışma ve törpülenme sonucu oluşmaktadır.

Bu görüş açısı doğrultusunda; siyasetin rasyonelliği veya kriminolojinin yararlılığına ilişkin tartışma anlamını yitirmektedir **—döner kapı mantığı.** Doğru, insicamlı ve iç yapısı tutarlı yönde gelişmiş kriminolojik teorinin var olduğu toplum, kuşkusuz, durağan, tek birdünya görüşüne dayalı bir toplum olacaktır. De-

mokratik yaşamda "öykülerin de" birbiri ile çatışma özgürlüğü vardır. Siyaset böyle gelişir, değişir ve diğerlerinin "öyküleri" üzerine bina edilir; onları test eder, dener, yeni kombinasyonlara yer verir; her zaman daha kapsamlı öykü arayışlarına yol açar. İşte böyle devamlı kombinasyon ve yeniden kombinasyonlarla açıklık ve şeffaflık korunabilir; teorik yaklaşım ve reçeteler ile günümüz sorunlarını çözmeye teşebbüsten kaçınabiliriz.

Uzmanların zaman zaman diktacı bir tutum takındıkları göz ardı edilmemelidir. Onların görüşleri gerekli; olmazsa olmaz türünden ise de, ortaya konulan resmin yalnızca bir kısmı olduğu; kontrol ve dengelere ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, 1995 yılının ikinci yarısında artan terör dalgası nedeniyle terörle mücadele kanununu sertleştirme kararı alan Fransa'da "terörist saldırılara son vermeyecek olsak da, yasal açıdan silahlanmamız gerekliydi" diyen Adalet Bakanı J. Toubon bu dengeye işaret ediyordu. Toplumumuzda mükemmel de olmasa kontrol ve dengeler Parlamento, Bakanlar Kurulu ve kamu oyunca sağlanmaktadır. Bilginlerin tüm akılcı savlarına, ortaya koydukları kanıtlara, tüm inandırıcı güçlerine karşın günün sonunda ne olacağına bilim adamı–uzman karar vermemekte; Allah'a şükürler olsun ki, bu işi Parlamento ve siyaset yapımcıları üstlenmektedir.

Kuşkusuz, bilim adamları ve araştırmacılar teorisiz çalışmaz ve çalışmamalıdır. Teoriler, araştırmacıların yalnızca çalışmalarını ve bulgularını etrafında organize ettikleri öyküler veya kavramsal eleklerdir.

Ekseri kriminologlar son 200 yıldır Bentham ve ötesine dayattırılabilecek bir meta–teori içinde çalıştılar: Kontrol ve hürriyetten yoksunluk suça yönelik asli bir tepki olup; diğer çözümler yalnızca alternatiflerdir. Günümüzde ise bu tarihsel dönemden çıkışa tanık olunmaktadır.

Kuşkusuz, araştırmacılar teori etrafında çalışmalı; ve mevcut teorilerini açmalı ve üstünlük iddiasında bulunmaktan özenle kaçınılmalıdır. Herkesin yanılabileceği; öykü ve öykülerin yalnızlığa düçar olabileceği bilinmelidir. Teorilerin araştırmacılarca test edilmesi, çokça test edilmesi tutarlılığı açısından oldukça gereklidir.

Bu açıklık örgütsel gerekleri de beraberinde getirmektedir. Kriminologlar ekseriya özel bir teorinin tutsağı olarak kendilerini soyutlamaktadır. Yaşamsal gerçeği yakalamak için araştırıcılar ve kriminologlar, Yönetim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Sosyoloji, Sosyal Psikoloji Bölümleri ve mahalli ceza adaleti sistemindeki uygulayıcılar (ister baro, mahkeme, kolluk ve cezaevi olsun) ile temas halinde olmalıdır. Ne var ki, Türkiye gerçeğinde araştırıcıların bu birim ve kuruluşların biri ile teması oldukça ender veya yok denecek derecededir. Bu türden işbirlikçi çalışmalara üniversitelerin bulunduğu kentlerde başlatılması milli kriminoloji oluşturulması veya mevcut teorilerin Türkiye'de testi açısından gereklidir. Bu türden kıpırdanmaya Marmara Hukuk Fakültesi ile 9 Eylül Hukuk Fakültesi bünyesinde tanık olunmaktadır.

Bu doğrultuda kriminolojiden beklenen toplumsal katkı ve yarar açısından, akademik kriminologların uygulamacılarla yakın temas halinde olması gereklidir. Açık toplum olmak gereği tartışma ortamında ortaya atılan görüş ve seslenişler gündemi belirlemede; sorunları ortaya koymada ve yeni yaklaşımlar önerilmesinde oldukça etkili olduğu gibi etkili olmaya da devam edecektir.

İşte bu ortam ve araştırmalar doğrultusunda siyaset uğraşları verildiğinde, kriminoloji Türk toplumuna bir katkıda bulunabilecektir.

Toplumsal Dirlik ve Düzenin Karakteristikleri

Kriminologun rol ve işlevinin de; bilimselliğin klasikleşen temel taşlarını oluşturan **açıklama getirme, tahmin ve kontrol** işlevlerinde odaklaştığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda kriminologun görevi, suç sorunlarını anlamak; teori ve uygulama ile toplumun bu sorunlarla başedebilmesine yardımcı olmaktır. Hiç kuşkusuz, her konuda olduğu gibi bu konuda da bir **eylem planı** hazırlanmalıdır. Bu planın ülke genelinde benimsenmesi ve vatandaşlarca uygulanması ile suç oranının azaltılması, toplumun korunması ve kamusal güvenliğin artırılması sağlanabilecektir. İşte zaman ve mekan dinamiklerine uyarlı hale getirilmesi gereken bu eylem planı toplumsal güvenlik açısından **sine qua non**'dır.. Bu bağlamda suç işleme oranının az olduğu ülkelere özgü üç temel karakteristiğe aşağıda yer verilmiştir:

(1) Bu ülkelerde sosyal gruplar, aile, komşu, okul, mesleki ve boş zamanları değerlendirme grupları ile sağlanan **gayri resmi kontrol** önemli bir rol oynamaktadır. Suç önleme ve kontrol hizmetlerinin yalnızca ceza adaleti sistemine (resmi kontrol) bırakılmadığı; tam karşıtı, halkın bu konuda sorumluluk taşıyarak demoktarik girişimler oluşturduğuna tanık olunmaktadır.

(2) **Toplumsal duygu** oldukça önem kazanmıştır. Toplumlar bütünlüklerini korumakta veya Japon ticaret toplumları ve endüstriyel işletmeleri örneğinde olduğu gibi kendilerini yeniden oluşturmaktadırlar. Büyük kentlerde sosyal çözülmenin görüldüğü getolara/gecekondu yerleşim yerlerine hemen hemen rastlanılmamaktadır. Buna karşılık yüksek oranda suçun işlenmekte olduğu disorganize bölgeler ise; insan ilişkilerinde kopma, sakinlerinin suçlulara ve özellikle suçlu çocuklara karşı toleransı ile çocuklar ve erginlerin, suçluluğu gözetimsiz oyun alanları ve gençlik gruplarında öğrendiği gerçeği ile karakterize edilen toplumsal kötüleşme ile somutlaşmaktadır. Suç oranının az olduğu ülkelerde gençlerin özel davranış stilleri, özel ilahları ve değerleri içeren bir alt kültürün gelişmediği görülmektedir. Keza, gençlerin ve yetişkinlerin toplumdan soyutlanmadığı; tam karşıtı gençlerin yetişkinler toplumuna iyice entegre olduğuna tanık olunmaktadır.

(3) **Ceza adaletinin etkinliği** bu ülkelerde nam salmıştır. Kolluk gücü halkla yakın temas arayışı içerisinde olup; vatandaşlar gönüllü görevli sıfatıyla kolluk, mahkemeler ve ceza infaz kurumlarına destek vermektedirler. Cezaevlerinde kendine özgü suçlu değerler sisteminin yer aldığı bir alt kültür oluşmamıştır. Bunun başlıca nedeni de hürriyeti bağlayıcı cezaya çok ender olarak başvurulması; suçluların bulundukları toplumda trete edilmesi yönteminin tercih edilmesidir. Toplum için arz ettiği tehlike nedeniyle cezaevlerine gönderilen hükümlüler de küçük veya orta büyüklükteki kurumlarda yeter sayıda ehil personelin gözetim ve rehberliğinde çalıştırılmaktadır. Bu nedenle, büyük çapta suçluluğun özellikle cebir ve şiddet suçlarının kaynağı olan profesyonel suçluluk gelişmemiştir. Kuşkusuz, uzun süreli cezaya hükümlü olan suçlular yeterli sayıda gözetim personelinin olmadığı; güvenliğin sağlanamadığı Bayrampaşa türü kurumlarda koğuş/hükümlü arkadaşlarından yeni suç işleme teknikleri, düşünce

kalıpları, yeni değerler ve psikolojik savunma mekanizmasını öğrenecek ve kariyer suçlu olarak topluma döneceklerdir.

Her insan bireysel bir varlık olduğu kadar sosyal de bir varlıktır. Kuşkusuz, kişisel girişimler ve sosyal ilişkiler anlamlı karşılıklı ilişkiler düzleminde gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, Alman sosyologu Ferdinand Tönnies'in toplum **(Gemeinschaft)** ve cemiyet **(Gesellschaft)** ikilemi rehber kavramlar olabilir. Toplum, deruni duygusal insan bağları ile karakterize edilirken, cemiyet te ise; üyeleri arasında gevşek, rasyonel, yararcı ilişkiler egemen olmaktadır. Toplumda çok az suç işlenirken, cemiyette artan insanlar arası ihtilaf nedeniyle fazlaca suça tanık olunmaktadır. Bu ihtilaflar ve suçlar cemiyetin gelişmesi için gerekli olduğu kadar sosyal kontrolden çıktıklarında yıkımına neden olmaktadır.

Birey toplumda kaybolmayıp; aksine tümden kişisel gelişmesini yalnızca sosyal ilişkiler bağlamında sağlayabilmektedir. Toplum ve kişisel sorumluluk hiçbir şekilde birbirlerini dışlamamakta; aksine, biri diğerini öngörmektedir. Sosyal ilişkilerin yok olduğu, kişinin şekilsiz bir yığında tecrit edilmesi halinde kişi suç işleme ve mağdur olmaya yatkın bir konuma girmektedir. Bu konuya açıklık getirmek üzere birbirinin karşıtı olan iki kavram, **anomi** ve **sinomi** gözönünde bulundurulmalıdır. **Anomi,** değerlerin çöküşü ve normların rafa kaldırılışı sonucu suçluluk artışına sebep olurken; **Sinomi**'de, sosyal dayanışma, değerlerdeki konsensus ve normların benimsenmesi suç işlenmesini önlemektedir.

Kriminolojinin A.B.C.sinde yer alan suçlu, cemiyet ve mağdur üçlüsündeki **mağdur**'un rol ve işlevi de bu bağlamda irdelenecektir.

Kriminoloji'de Mağdur.

Mağdur sosyal normlardan sapma/suç türü eylemler sonucu etkilenen kişidir. Kuramsal olarak, mağduru olmayan bir suç hemen hemen yok gibidir. Alkol/uyuşturucu bağımlıları ile fahişelerin suçlu veya mağdur olduklarına ilişkin kuşkular var ise de, bunların kendi kendilerin mağdur ettikleri gözardı edilmemelidir. Mağdurun yakınlarıda bazen mağdur olabilmektedir–**birlikte**

mağdurluk. Mağdur türleri olarak, bireysel, kollektif, örgüt, devlet, hukuki topluluk ve uluslararası düzen yer almaktadır. Örgütler kişilerden daha sıkça mağdur olmaktadır. Mağdurun oluşumu da yalnızca kişiler arasında olmayıp; kişiler ile örgüt arasında; örgütler arasında (bilgisayar suçu örneği); kişiler veya örgütler ile devlet veya hukuki topluluk veya uluslararası düzen arasında da olmaktadır.

Mağdurlar üzerine yapılan araştırmalarda suçlunun güdüleri yerine suçlu ve mağdur arasındaki etkileşim soruşturulmaktadır. Bu yaklaşım Hans von Hentig (1948) tarafından açıkça ifade edilmiştir: "Mağdur bir bakıma failleri biçimlendirmektedir. Fail ile mağdur arasındaki çatışma kriminolojinin temel verisidir. Tabiatıyla, anlayış veya bilinçli katılım olmayıp, karşılıklı etkileşim ile nedensel unsurların karşılıklı değişimi söz konusu olmaktadır."

Mağdurluk, mağdurluk öncesi, mağdurluk konumu ve mağdurluk sonrası olmak üzere üç evrede irdelenecektir:

— Mağdurluk öncesi : Mağduriyete götürücü risk faktörleri üç ana grupta toplanmaktadır.

(1) Birinci grupta yer alan mekan ve sosyal faktörler konunun 'fırsat" yönünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çevre–mekan ve mimari yapı ile insan tecrübesi (mağdur olma, suç korkusu) arasındaki etkileşim incelenmiştir. Kuşkusuz, insan davranışı ile çevre şekillenmekte; arazi ve yapılar etkilenmekte; bunların oluşturduğu ortamdan da insan davranışı etkilenmekte; değişmekte/motive olmaktadır.

(2) Kişisel faktörler gözönüne alınarak mağdur olma eğilimi ve mağdur olmaya yatkınlık araştırılmaktadır. Kimse "mağdur" olarak doğmazsa da; kazanılan fiziki, psikolojik ve sosyal karakteristikler (örneğin zaafiyet, özür) mağdur–suçlu arasındaki etkileşimi fazlaca etkilemektedir. Bu gruptaki mağdurlar bir bakıma mağduriyet öncesi sosyal veya psikolojik yoksunluk içinde mağduriyete teslim olmuş ve kendini savunma istencesi de azalmış kişilerdir. Öte yandan; potansiyel suçlu, potansiyel mağdurun aşırı fiziksel, psikolojik veya parasal cazibesi nedeniyle de tahrik olabilmektedir.

(3) Mağdur olma riskini artıran davranış faktörleri (yaşam stili, gösteriş merakı) arasında potansiyel mağdurun bilinçli veya bilinçsiz güvenlik tedbirlerini ihmat etmesi/yadsıması ve kendisini devamlı olarak bilinçli veya bilinçsiz mağduriyete neden olacak riskli durumlara girmesi yer almaktadır.

— Mağdur konumundaki mağdurluk evresi: Suçlar, suçlu ve mağdur arasında cereyan eden etkileşim sürecinde gelişmektedir. Bu süreçte, potansiyel mağdur ve suçlu, eylem ve karşı eylemde bulunmakla kalmayıp; davranışları, yaklaşımları ve rolleri tanımlamak ve yorumlamaktadırlar. Kişi kendisi ile karşısındaki kişinin davranışının manasını araştırmakta; kendisi ve diğer kişi hakkında bir imaj geliştirmektedir. Suç mağdurunun bu süreçteki katkısal nedenselliğini belirleyici iki kavrama aşağıda yer verilmiştir:

* Mağdurun aktif katılımı : Bu doğrultuda, potansiyel mağdurun suçu tahrik ederek veya kolaylaştırarak katılım payı üzerinde durulmaktadır. Bu kavram, Marvin E. Wolfgang (1958) tarafından 558 adam öldürme suçunu kapsayan amprik çalışmaya dayalı olarak geliştirilmiştir. Wolfgang'ca bu suçlardan % 20'sinin analizinde iki potansiyel suçlunun birlikte kendilerini katil konumunda buldukları ve kimin suçlu kimin mağdur olacağının yalnızca şansa kaldığı saptanmıştır.

* Nötürleştirme teknikleri, gerekçelendirme: Mağdurun "işbirliği" yalnızca suçlunun kafasında yer etmiştir; yalnızca onun güdülenmesi sürecinde vardır. Suçlu mağduru algılamadığı görüntüsü vermekte; kendisine göre de gerçek suçlu mağdur kişidir; mağdur mağduriyetini hak etmektedir. Ceza hukuku bağlamında mağdur katılımı ve işlevsel sorumluluk kavramları değerlendirilerek sonuçların ceza hukuku dogmatiğine sokulması girişimlerine tanık olunmaktadır. Ceza hukukundaki işlevsel sorumluluk kavramı potansiyel mağdurun kendi mağduriyetine meydan vermemesi gerektiğini vurgulamaktadır Özellikle ufak türden suçları (örneğin mağazalardan yapılan hırsızlıklar) önlemek ve kontrol altına almak üzere aşağıdaki olasılıklar düşünülebilir:

— Mağdur kendi mağduriyetine sebebiyet verdiğinde ceza hukukunun sağladığı korumadan yoksun bırakılabilir. "Satın alıyo-

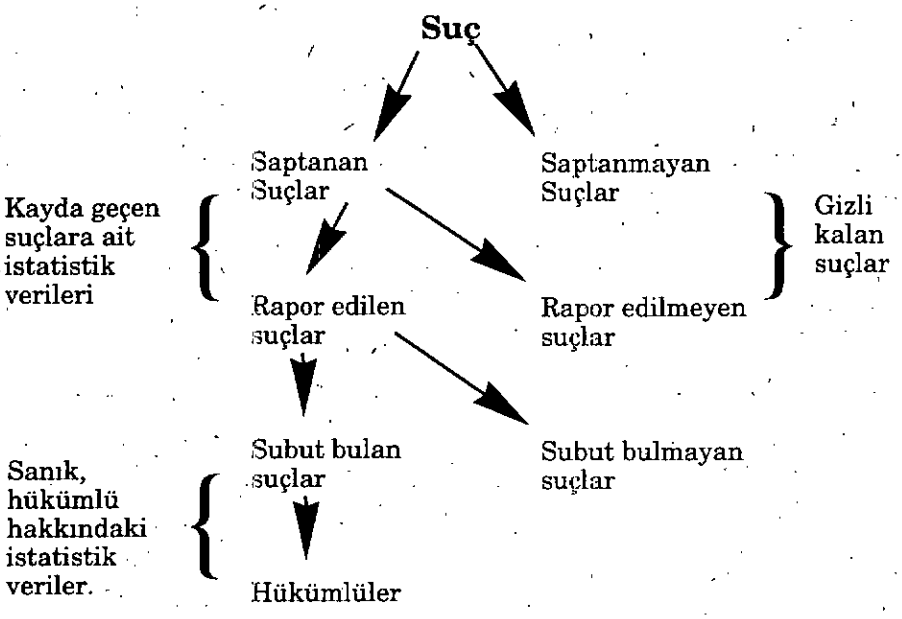
rum öyleyse varım" felsefesinin egemen olduğu; herkesin tüketme hastalığı ve cazibesine kapılmasına karşın reklamla ilgili odağı olan mağazada gerekli güvenlik tedbirleri ve onun bedeli olan harcamayı yapmayan işletmecinin hırsızlık yapanlara karşı ceza hukuku ajanlarının müdahalesi düşünülmemelidir.

— Ceza türü ve şiddeti seçilirken mağdurun sorumluluğu gözönüne alınabilir.

— Mağduriyet sonrası: mağdur tepkisini oluştururken konumuyla psikolojik ve sosyolojik olarak başedebilmelidir. Aynı derecede önemli olan ikinci bir hususta; mağdurun makul sayılabilecek ölçüde sosyal kontrol sürecinde (ceza adaleti mekanizması) yerini alması ve bu suretle ikinci mağduriyetin önlenmesidir.

İstatistiki ölçümleme

Ölçemediğinizi yönetemezsiniz ilkesinden hareketle toplumdaki suç niceliği ve niteliği hakkında saptamalar ile karanlıkta kalan suçlara **(karanlık sayı)** ilişkin belirlemelere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. İstatistiki belirleme açısından suça ilişkin aşağıdaki anotomik görünüm temel alınmalıdır:

Adalet istatistikleri 1993 yılı verilerine göre ceza adaleti sistemindeki iş akışına aşağıda yer vermiştir:

Cumhuriyet Savcılıkları	**Sayı**	**%**
Gelen Dosya	**1407386**	**100**
Çıkan Dosya	**1349610**	**95.89**
Açılan Kamu Davası	606122	44.91
Takipsizlik	620972	46.01
Diğer	122516	9.08

Ceza Mahkemeleri

Gelen Dava	**1121521**	**100**
Cürümler	325998	29.07
Kabahatler	66405	5.92
Özel Kanunlar	729118	65.01
Karara Bağlanan Davalar	**1081029**	**96.39**

	Mahkumiyet	**Beraat**	**Düşme**	**Toplam**
Cürümler	61.44	30.42	8.14	100
Kabahatler	89.95	7.55	2.50	100
Özel Kanunlar	55.51	12.03	32.46	100
Toplam	**59.63**	**17.39**	**22.99**	**100**

Cezaevine GirenHükümlü Sayısı 53618

Suç türü	Cürüm	25136
	Kabahat	28482

Son altı yıllık Adalet İstatistiklerinin (1988-1993) seyri incelendiğinde ceza mahkemelerine açılan davalarda 1988 yılına göre kabahatler dışında (artış % 17) cürüm ve özel kanunlarda azalma görülürken, aşağıdaki tabloda yer alan TCK. madde grupları ile özel kanunlar açısından büyük artışlara tanık olunmaktadır:

	1988		1993	
TCK	Dava Sayısı	Değişim	Dava Sayısı	Değişim
125-140	221	100	476	215
316-331	1014	100	3733	368
339-349	8750	100	10413	119
403-409	1782	100	2783	156
495-502	2398	100	3204	134
Özel Kanun (sayılı)				
213	2664	100	31912	1198
1918	7006	100	9374	134
2004	152586	100	317666	208
3167	70656	100	149957	212
6136	7264	100	17017	223

Ölçümlenmesi yapılacak ikinci parametre ise Türkiye'de işlenen **suçun faturasıdır.** Ceza adaleti sistemi (kolluk, savcılık, ceza mahkemeleri ile ceza infaz kurumları) harcamaları; alarm ve güvenlik sistemleri ve özel koruma; çalınan malların değeri; suç mağdurlarının tedavisi; sönen hayatların ekonomik faturası; suç oranı yüksek semtlerin boşaltılması, iş yerlerinin kapanması ve işçi çıkartılmasının tahmini faturası toplamının savunma harcamalarından büyük olacağına kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Bu bağlamda, suç olgusu bir numaralı ekonomik sorun olma istidadındadır.

Ceza adaleti sistemine 1986 yılı ayrılan mali kaynakların ($) gayri safi milli hasılaya oranı bakımından dokuz ülkeye ilişkin verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Ülke İsmi	**Kaynaklar** (Milyar-$)	**GSMH** (Milyar-$)	**Kaynaklar/GSMH** %
Danimarka	0,632	68,8	0.9
Finlandiya	0,554	62,3	0.9
Fransa	1,976	724,2	0.27

Hollanda	1,824	175,3	1.04
Norveç	0,430	69,7	0.6
Portekiz	0,046	27,4	0.1
İsveç	0,941	114,4	0.8
İsviçre	0,103	135,0	0.07
ABD	52,449	4 185,4	1.23

Her ülkeye özgü muhasebe ve sayım sonucu beliren farklılık nedeniyle küresel düzeyde karşılaştırma yapabilmek zorlu ise de, genel bir gözlemle ceza adaleti sistemine ayrılan GSMH oranının % 1-2.5 geçmediği belirtilebilir.

Sistematik Yaklaşım

Suçlulara karşı gösterilecek tepkinin ceza adaleti sisteminin çeşitli kesimleri arasında yakın işbirliği sonucu olması gereği yönetimin temel amacını ortaya koymakta; sistemin bir sistem gibi işlemesi gereğini belirlemektedir. Bu bağlamda, **işbirliği** ve **akort**, anahtar kelimelerdir.

İşletim açısından, yeni kalite standardı, başlangıç olarak girdi kontrolunu öngörmektedir. İşte ceza adaleti sisteminin ilk evresini oluşturan kolluk ve savcılıktaki kontrol ve ayıklama, **kalite** ve **verimlilik** sağlama açısından oldukça önemlidir.

Gerçekte, işlerin ceza adaletinin tüm evrelerinde, gerekli sürede işlem göreceğinden emin olunmadıkça sisteme girmesine izin verilmemelidir. Herhangi bir işe yalnızca kollukça bakılabilecekse, o evrede sonuçlandırılması; bu işler açısından, savcılığın devreye girmesi yarardan yoksun yalnızca süre ve harcamayı artıran bir unsur olacaktır. Diğer bir anlatımla, bir işin gereksiz olarak sistemin diğer evresine intikal ettirilmesi kalite kaybı demektir. Bu önermeyle, **çıktı kontrolünün** ceza adaleti sistemi için ana amaç olduğu vurgulanmaktadır.

İşleri mümkün olduğunca sistemin ilk evresinde çözümlemekle (takipsizlik, ön ödeme ve diğer yöntemlerle) yeni bir kalite standardı – süreçte sonlandırma ile yargılamadaki gecikmeyi azaltmak– elde edilebilir. Ne varki, mahkeme evresinde iş yükünün fazlalığı nedeniyle işlerin kuyrukta beklemesi sonucu savcılıkça sürecin gereğinden fazla hızlandırılmasına ihtiyaç olmadığı göz

önünde bulundurulmalıdır. Kuşkusuz, iş yükü akışı ve/ya birikimi otomasyona geçirilmiş ceza adaleti sisteminde çarpıcı bir biçimde kendini vurgulayacaktır. Otomasyon ortamında her iş için harcanan gerçek sürenin (çalışma süresi) ne olduğu ortaya konulduğunda aşağıdaki formülde yer alan dava işlem süresindeki aslan payının nakil ve beklerne sürelerinden oluştuğu görülecektir.

DİS - Ç.S + N.S + B.S

Kolluk ------> Savcılık -------> Mahkeme -------> Yargıtay

DİS : Dava işlem süresi
Ç.S : Çalışma süresi
N.S : Nakil süresi
B.S : Bekleme süresi

Bekleme süresini etkileyen en önemli parametre "kapasite limitleri"dir. Karaydu örneğinde kapasite üstü taşıt, trafiği tıkadığı gibi mahkemede kapasiteyi fazlaca aşan iş yükü sistemi tıkanma noktasına getirebilecektir. Şimdilik gizli kapasite fazlası ile üretime devam edilmekte ise de, ceza adaletine olan talebin arzla dengelenmesi ve bu dengenin korunması için sistem girdisinin ciddi bir süzgeçlemeye tabi tutulması gerekmektedir. Kuşkusuz, bekleme süresinin azaltılması için talik veya ertelemelerin en aza indirilmesi konusunda çaba gösterilmelidir. Aksi takdirde gerçek iş yükü yapay bir şekilde artış gösterecektir. Nitekim, Ankara ceza mahkemelerinde talikler ve nedenleri konusunda yapılan bir araştırmada, dava başına düşen ortalama talik sayısının 2.2 olduğu saptanmıştır (2). 1994 yılı verilerine göre, söz konusu mahkemelerce karara bağlanan 57.980 davanın, ortalama talik sayısı gözönüne alındığında 127.556'ya yükseldiği görülecektir.

Ceza adaleti sisteminde yer alan mahkemelerdeki yetkisizlik görevsizlik kararları ve beraat oranları ile Yargıtay ceza dairele-

(2) Ayrıca bk. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R(87) 18 sayılı **Tavsiye Kararı;** Council of Europe. **Delays in the criminal justice system,** Strasbourg, 1992; C. İlhan. **Adliye Koridorlarında "anılar, izlenimler,"** İzmir, s. 104; M.T. Yücel. "Türkiye'de Hukukun Etkinliği" **Yargıtay Dergisi,** Cilt: 21, Sayı: 4 (Ekim 1995) ss. 381-394; Adalet Bakanlığı. **Demokratikleşme ve Yargı Reformu,** Cilt 2, Ank., 1994, s. 462.

rindeki bozma oranları gözönüne alındığında adalet üreten bir işletme olarak mahkemelerin verimlilik ve ekonomik açıdan amaçlanan bir tablo sergilemedikleri görülmektedir (3).

Önleme

Suçların önlenmesi doğrultusunda iki boyutlu önleme topolojisi pragmatik bir yaklaşım sağlamaktadır:

Hedef gruplar	**Suç sorunu gelişme evresi**		
	Birincil	İkincil	Üçüncül
Suçlu	1	2	3
Durum	4	5	6
Mağdur	7	8	9

Bu modele göre, suçluluğun önlenmesi ve makro düzeyde toplumdaki potansiyel suçlulara (örneğin ilk ve orta öğretimdeki çocukların normatif eğitimi), sorunlu gençliğe (örneğin suç işleme riski yüksek mahal, sokak ve caddelerdeki sosyal çalışmalar) ve suç işleyenlere (iyileştirme ve uyum programları) yöneltilebilir. **"Suçlu"** temeline dayalı bu önleme 1, 2 ve 3. kategorileri içermektedir.

Durum temeline dayalı önleme, tüm konut ve binalardaki güvenlik tedbirlerine; kentin suç işleme oranı yüksek yörelerindeki tedbirlere ve tehlikeli yöreler olarak beliren suç haritasındaki alanlara yöneltilebilir. Bu grupta 4, 5 ve 6. kategoriler yer almaktadır.

Mağdur içerikli önlemede de, halk arasındaki potansiyel mağdurlara (örneğin halka standart güvenlik tedbirleri hakkında öğüt verme), yüksek risk gruplarına (örneğin banka veznedarları

(3) 1994 yılı verilerine göre DGM Cumhuriyet Başsavcılıklarında çıkan işlerin % 16.7 si, DG Mahkemelerinde de % 5.7 si yetkisizlik ve görevsizlik kararlarına aittir. Ayrıca bk. M. Kabalcı. "Ceza Yargılamasında Kalite Kontrolü" (Basılmamış).

ile mutemetler) ve gerçek suç mağdurlarına (örneğin mağdurlara mali destek ve psikolojik danışmanlık hizmeti vermek) yöneltilebilir.

Bu modelde var olan dokuz kategorideki önleme tedbir ve proje örneklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

	Suç Sorunu Gelişim Evreleri		
Hedef Gruplar	**Birincil**	**İkincil**	**Üçüncül**
Suçlu	* Sorumlu ebeveynlik * Yurttaşlık görevlerinde bilinçlenme (okulda rehberlik) * Okuldan kaçmayı önleme * İçki–uyuşturucu ilaç kullanımı kampanyaları	* Sokak çalışmaları * Gençlik merkezleri * Eğitim/çalışma *Koruyucu aile	* İslah ve uyum sağlama * Eğitim/çalışma
Durum	* Suçun işlenmesini (hedeflerin) zorlaştırma, * Işıklandırma	* Suç yörelerinin yeniden tasarımı * Özel güvenlik görevlisi kullanımı	* Tehlikeli yöreleri belirleme * Fuhuş, uyuşturucu ticaretinin yoğun olduğu semtler
Mağdur	* Bilgilendirme kampanyaları * Çocuklara yönelik öğütler	* VIP koruması * Komşuların ilgilenmesi * Mahalle namusu kavramı	* Devletçe tazminat verilmesi * Barınak sağlanması *Mağdura destek *Cinsel saldırıya uğrayanlara yardım merkezleri

Suç Önlemede Sorumluluk

Suç önleme, tek bir Bakanlık yerine tüm toplumun amacı ve aktivitesi olarak algılanmalıdır. Ticaret (örneğin dükkanlardan hırsızlık), endüstri (örneğin araba modeli - dizaynı), toplumlar (örneğin komşuların birbirini kollaması - yoklaması), bireyler (ebeveynlerin iyi anne-babalık yapması ahlaki gelişmeye ağırlık vermeleri) bu anlayış, suçu kontrol görevi (suçu tepki göstererek), mahkemeler ve genelde ceza adaleti sistemimizdeki uzman personelin alanı olarak belirlenen klasik anlayışından esaslı ölçüdede sapmayı içeren bir anlayıştır. Kuşkusuz, sorunları ve sorumluluğu başkasına devretmek (yollar ve kanalizasyonlar gibi vergilerden elde edilen gelir ile finanse ederek üstesinden gelinmesini beklemek) daha kolaydır. Önlemenin değerine getirilmek istenen yeni anlayış pekte rahatlatıcı değildir. Suç kontrolünde hepimizin (anne-baba, tüketici, vatandaş, işçi olarak) katkı ve rolünü gündeme getirmektedir.

Önleme İmajı

Araştırmaların ortaya koyduğu basit mesaj, fırsatların giderilmesi ölçüsünde suçların azaltılacağı doğrultusundadır. Bu sadeliğin sınırlamaları ve sakıncalarıda kuşkusuz var. Bu şekilde önleme imajı, kilit, zincir ve demirden biraz fazlasını ifade edebilmekte ve yorumlanmaktadır. Hiçte böyle değildir. Bu sınırlı algılamayla yetinmek bazılarını önleme etkinliğinin kapsamı ve genişliğini takdir ve değerlendirmede başarısızlığa yöneltti ve önlemenin ev tahsisleri siyaseti, ebeveynin gözetimi, gayri resmi sosyal kontrol mekanizmaları ve suça alternatif davranış sağlayıcı olanaklar gibi olanlarda gelişmesini yavaşlatmıştır. Bu faaliyetlerin tümü, illegal davranış için fırsatları gidermeye veya kabul görür alternatifler sağlamaya hizmet eder niteliktedir.

Yalnız geniş anlamdaki bu önleme kavramının bizatihi kendisi girft değilsede, kamuoyuna takdimi, tartışılması ve benimsenmesi zorlu olabilir. Bunun sonucu olarak ta dar ve sınırlı anlamdaki önleme imajı halen egemenliğini sürdürmektedir.

İkinci bir sorunda "önleme" kelimesinin olumsuz (negatif) ve sınırlayıcı etkinliği telkin etmesidir; suça yönelik olan ve önlen-

mesi ihtiyacı duyulan bir "istıdada" yönelmeyi öngörmektedir. Bu sorundan bir çıkış yolu bulmak zor ise de, halk sağlığı konusunda yapılacak yararlı bir kıyas söz konusu edilebilir. Halk sağlığı alanında egemen olan mesaj hastalıkların önlenmesinden iyi sağlığın geliştirilmesine doğru kaymıştır. Bu paralelde "sağlıklı ve düzenli bir toplum" için uğraş verilmesi ülküsündeki olumlu cazibe nedeniyle tercih edilmesi; sınırlayıcı değil iyiye, doğruya yöneltici bir tablonun çağdaş unsurlarıyla gerçekleştirilmesi üzerinde durulmalıdır.

Cezanın İşlevi

Suçların önlenmesi doğrultusunda cezaların oynadığı/oynaması gerektiği işlev bakımından göz önünde tutulması gerekli başlıca ilkeler şunlardır:

1) Cezanın kesinliği: Cezalar ancak suç işleyenin yanına kâr kalmadığında; diğer bir anlatımla, suç işleyen çoğu kişilerin yakalanacağı ve yakalanan çoğu kişilerinde cezalandırılması halinde kesinlik kazanabilecektir. Ne var ki, 1993 yılı verilerine göre Cumhuriyet Başsavcılıklarında hazırlık evresindeki faili meçhul dosya oranı (310006) % 17.4; DGM Başsavcılıklarında ise bu oran (8230) % 49.2'yi bulur ve 55940 dosya zaman aşımına uğrarken; mahkumiyet oranlarıda Batılı ülkeler ve Japonya'ya oranla düşük bulunmaktadır. Cezalandırmayı da yalnızca geçmişte işlenenbir suç nedeniyle failin cezalandırılmasına indirgemek akıllı bir insanın davranışı değildir. İşte cezanın görünürdeki salt bu işlevi ile görünmeyen türde işlevlere de hizmet ettiği gözardı edilmemelidir.

2) Toplumsal bütünleşme: Suçluların cezalandırılması halk katında saldırganca dürtülerin zararsız biçimde kanalize edilmesine olanak sağlarken grup dayanışması ve benzeri diğer sosyal değerler pekiştirilmektedir. Bir toplumu sapıkları kadar hiç bir şey bir araya getiremez önermesi suç olayının halkı diğer şeylerden çok kaynaştırıcı olduğunu ifade etmektedir.

3) Özel norm ve değerlerin pekiştirilmesi: Toplumsal örgütlenmeyi ayakta tutmak için sosyal normlara gereksinme vardır. Her suç failine karşı gösterilen yargısal tepkiyle halka ceza normlarının varlığı hatırlatılmaktadır. Suçluya verilen ceza ile de

suç konusu eylemle tehdit edilen **kollektif duygular** pekiştirilmektedir.

4) Yenilik: Suçlunun ortaya koyduğu değerlerin halk katında kabul görmesi sonucu toplumsal değerlerde zenginleşebilmektedir. Hukuka Sokrat türü uyarlık gösterme kadar "düşünce suçu"nun işlenmesiyle beliren kısa vadeli yeniliklerin toplumun istikrar ve refahına katkı yaptığı inancı da vardır.

5) Cezada oranlılık ilkesi: İhlal edilen değer ile yasaca öngörülen ceza arasında makul bir oran bulunması **adil** olmak için gereklidir.

6) Genel af: 1974 yılında çıkarılan 1803 sayılı genel af kanunundan yararlanarak ceza infaz kurumlarından 20 754 hükümlü salıverilmiştir (Ve yine 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde genişletilmiş şartlı salıverme ile suç olmaktan çıkarılan fiiller nedeniyle salıverilen hükümlü ve tutuklu sayısı ise 19630 bulmuştur.) Ceza infaz hukukunda 1965 yılında yapılan reform niteliğindeki düzenlemeler (şartlı salıverme) sonucu politik nitelikli af uygulamaları sonlandırılmış ve sonuçta terör suçlularının yarattığı kabarık cezaevi nüfusu dışında üstesinden gelinebilecek bir cezaevi nüfusuna erişilmiştir. Kuşkusuz, her genel af sonrası mükerrir suçlu sayısının kabarması, af beklentisi ile suç işlenmesi ve toplumsal dokuyu zedeler görülmesi nedenleriyle benimsenen siyaset oldukça yerindedir (4).

Ceza Yaptırımlarındaki Görünüm

Bir ülkede cezaevi nüfus oranının yüksekliği o ülkede işlenen suç/aşayişe müessir suç oranının diğer ülkelere göre oldukça fazla olmasından ileri geldiği düşünülebilirse de, bunun bilimsel bir bulgu olmadığı basitbir karşılaştırma ile belgelenmektedir. Nitekim, 100.000 nüfustaki suç oranı bakımından İngiltere ve Galler Hollanda'nın 1.3 katı; açığa çıkarılan suç yüzdesi 1.3, ve 100.000 nüfustaki mahkumiyet sayısı da 1.3 katı olmasına karşılık altı aydan yukarı hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü yüzdesinin Hollanda'nın beş katı fazla olması sonucu İngiltere ve Galler'de 100.000 nüfustaki mahpus sayısı Hollanda'nın 2.6 katına yüksel-

(4) M.T. Yücel. **Adalet Psikolojisi,** Ank. 1995, s. 102.

miştir. Bu bulgular göstermektedir ki, bir ülke cezaevindeki nüfus kabarıklığı, suç oranındaki büyük farklılık veya hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca başvurulmasından ziyade uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasının fazlalığından kaynaklanmaktadır. Türkiye 1978/1986 yıllarında çekilecek cezada sağlanan indirimlerle (çalışan hükümlü için özel indirim ile şartlı salıverilmede çekilen sürenin 2/3 den 1/2 ye indirilmesi) uzun süreli ceza uygulamasından **de facto** olarak sıyrılmış bulunmaktadır.

Kısa süreli hürriyeti bağlayıcı uygulaması bağlamında Türk infaz siyaseti rasyonel bir yaklaşım benimsemiş bulunmaktadır. 1965 yılında Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunla ceza sistemine giren kısa süreli/uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza ayrımı doğrultusunda altı ay ve daha az süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar kısa süreli sayılırken, 1988 yılında yapılanbir değişiklikle altı ay tavanı bir yıla yükseltilerek alternatif ceza ve tedbirden yararlanacak hükümlü sayısı artmış bulunmaktadır. Bunun ötesinde 1978 yılında yapılan bir değişiklikle yetişkinler bakımından 30 güne kadar (otuz gün dahil), çocuklar açısından da kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların, suç tarihinden önce hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edilmemiş olması koşuluyla, alternatif ceza veya tedbire çevrilmesinde **mecburilik** ilkesi getirilmiştir.

Bu gelişmeler sonucu 1993 yılında hüküm giyen kişilerden yalnızca % 8'inin (53618) "hükümlü" olarak ceza infaz kurumlarına girdikleri; % 18.1 inin cezasının ertelendiği; geri kalan bakımından yüksek oranda para cezası (% 67.9) ve tedbir uygulamasına (% 6) tanık olunduğu saptanmıştır. Bu görünümü ile Türkiye Avrupa genelinde egemen olan hürriyeti bağlayıcı cezaya en son çare olarak başvurulması ilkesini benimsemiş bulunmaktadır. Bu durum cezaevine girenlerden % 51.30 (27511) nun icrai ceza (İcra ve İflas Kanunu Md. 337) olması karşısında daha belirgin olmaktadır. Nitekim bu önermeyi doğrular nitelikteki verilere (yıllar itibariyle 1 Haziran tarihinde ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü sayısı ve değişimi) aşağıda yer verilmiştir:

Yıl	Hükümlü	Değişim
1.6.1986	33543	100
1.6.1987	30919	92

1.6.1988	31677	94
1.6.1989	29452	88
1.6.1990	29305	87
1.6.1991	11955	36
1.6.1992	12117	36
1.6.1993	13521	40
1.6.1994	17698	53

Araştırma Sonuçlarının Anlamı

Müddebir tüketici bir televizyon veya beyaz eşya almak isteğinde piyasa araştırması yapmakta; alacağı eşyanın özelliklerini öğrenmektedir. İşte, araştırma sonuçları da uygulandığında sebebiyet verebileceği zaman ve parasal kayıplar nedenleriyle ciddi bir şekilde irdelenmeli; etkileri test edilmelidir.

Gerçekte yapılan araştırmalar; araştırmacının görüş açısı, temel aldığı varsayımlar ile sonuçları değerlendirmesi açısından irdelenmeli ve sorulara verdiği yanıtlardan çok davet ettiği sorular ölçüsünde araştırmanın iyi olabileceği gözönünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, araştırma sonuçları bir bakıma ilgilileri bir adım ileriye götürürken iki–üç adım da geriye götürebilmektedir. Araştırmacının sormak ve yanıtlamaküzere seçtiği sorular, bulgu ve sonuçları itibariyle dünyanın nasıl çalıştığını göstermesinden ziyade araştırıcının dünyaya bakış açısını yansıtmaktadır.

Model Referansı.

İnsanlar, kuşkusuz, bir dizi varsayıma dayalı olarak çalışmakta; belli eylem ve projeler, varsayımları paylaşan insanlar içinanlamlı olabilmektedir. Örnek olarak, bazı suçluların islah edilemeyeceği kabul edilirse, bu varsayımdan etkilenen gruptaki suçlular dışında hiç kimse bunların şartlı salıverilmeden yararlandırılmamasını sorgulamayacaktır. Kuşkusuz, bu gruptaki suçlunun bizzat kendisinden böyle bir kararın yerindeliğini kabullenmesini beklemek hiçte gerçekçi olmayacaktır.

Suçlu kişi "adil işlem görme" kavramından herkesin elde ettiğini kendisinin de elde etmesi olarak anladığında, tutuklu/hükümlü iken iki defa firar etmiş katil, aynı cezaya hükümlü fidyeci katilin belli süre sonra şartla salıverilmesine karşılık kendi-

sinin dışlanması karşısında adaletin (eşit işlem görme) yerini bulmadığını ileri sürecektir. Ekseri kişiler için sözkonusu eşitsizlikte saklı bulunan adalet fikrini anlamak kolay ise de, firari katil için bu hiçte böyle olmayabilir.

Bu farklılık, kuşkusuz, adalet hakkındaki farklı fikirler ile bu fikirlerin dayanağı olan çatışma halindeki dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Yukarda sözü edilen firari katilin mantığı tek düze bir mantık olup; "o can aldı; ben de can aldım. O, şartla salıverilmeden yararlandığına göre ben de salıverilmeliyim" diye düşünmekte; aksi tutumun adil olmayacağını ileri sürebilmektedir. Farklılık ekseri kişiler için geçer olan girift bir adalet modelinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda, şartlı salıvermede suçun şiddeti yanında hükümlünün yeniden suç işleme olasılığı göz önüne alınmaktadır. Keza, ilk defa suç işleyenle birden çoksuç veya birden çok aynı tür suç işleyen farklı cezalara tabi tutulmuşlardır.

Dünyadaki farklı görüşler czaların infazı konusundaki araştırıcıları da kutuplaştırmakta; temel iki görüş etrafında yayınların toplandığına tanık olunmaktadır:

* Kurumlardaki islah uğraşlarının sonuç verebildiği;
* İslah düşüncesinin mümkün olmadığı.

Bir Modeldeki sine qua non'lar.

Bilimsel nitelikli sosyal **model**lerdeki önemli nitelikler araştırma raporlarında her zaman açıkça ifade edilmemektedir. Olmazsa olmaz türünden niteliklerden en önemli görülen üç tanesi; **varsayımlar, kendi içinde tutarlı olması ve uygulanabilirliğidir.** Kuşkusuz, bir varsayım yanlış veya mantıksal tutarsızlıklara gebe ise, modelin kendisi de yanlıştır. Örneğin cinsel suçlulara özgü tretman programı, bu tür suçluların islah edilemeyeceği varsayımına dayalı olarak tasarlanmışsa, kendi içerisindeki tutarsızlığı bir yana model olarak çalışmasını beklemek de saçma olacaktır. Benzer şekilde araştırma sonuçları, araştırmacının çıkardığı sonuçlarla tutarlı olmayabilir. Şu örnekle de belirebileceği üzere, çocukluktaki cinsel istismarın genelde sebebiyet verdiği depresyonun cinsel düzensizlik doğurduğunu bilmemiz, depresyon

ve cinsel düzensizlikten şikayet edenlerin çocuklukta istismar edildiği sonucunu çıkarmamıza olanak vermektedir. Bu semptomların birçok farklı nedeni olabilmektedir.

Bir model için, kuşkusuz **tahmin**lerde can alıcı bir unsurdur. Bir model bağlamında bazı şeylerin olacağı beklenmesine karşın bir şey olmadığı (veya tersi) saptandığında modelin yanlış veya eksik bir model olduğu sonucuna varılabilir. Örnek olarak, ceza infaz kurumlarındaki islah uğraşlarının sonuç vermediğine ilişkin modelin başarılı islah programlarıyla çatışması gösterilebilir.

Araştırma ve ölçme

Ölçme en geniş anlamıyla, nesne ve olaylara kurallar karşınıda numara vermektir (5). Dikkat edileceği gibi tanımda sayısal değer vermek yerine "numara vermek" ifadesi yer almaktadır. Günlük yaşantıda "sayı" bir çok farklı amaçla kullanılmaktadır. İstatistiksel teknikler netice itibarıyla ölçme işlemi ile elde edilen sayıları çözümlemeyi amaçladığına göre işlenecek sayı topluluğunun matematiksel özelliklerinin bilinmesine gereksinim duyulur. Ölçme kavramı tanımında geçen "kural" ifadesi, ölçme işleminin yalnızca birimlere numara verme işlemi olmayıp, verilen numaraların matematiksel özelliklerinin de belirlenmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Kuşkusuz, bir sorunu teşhis etmeden tedavi edemeyiz. Yaşamdaki her sektör için bu kural geçerlidir. Kriminolojide suçluluğun önlenmesi ve suçlularıntretmanı için gerekli kriminolojik yöntemlerin uygulanabilirliği de bu konularda etkili etmenlerin ölçülmesiyle mümkündür. Örneğin, karşılıklı ilişkilerin tesbiti bağlamında suçla çevre, eğitim, sosyal statü, ekonomik durum vs. gibi ilişkilerin derecesini belirleme için bunlara ilişkin sayılara/verilere gerek vardır. İşte, ölçüm burada devreye girmektedir. Kuşkusuz, istatistiğin günümüzdeki önemi her alan için geçerli olup; en iyi ölçme yöntemi olarak karşımıza çıkar (6).

---

(5) M.T. Yücel. **Kriminoloji (Suç ve Ceza)** Ank., 1986, ss. 152-157.

(6) Stevens, S.S. "On The Theory Of Scales Of Measurement." **Principles Of Educational and Psychological Measurement.** Chicago, 1967. pp. 3-10; Ayrıca bk. ulusal çapta kriminolojik araştırmalara yer vermesi nedeniyle türünde bir ilk olan Polis Halk İşbirliği Sempozyumuna (Ankara, 27-29 Mart

Soru Yanıtlarının Sorgulanması

Hiç kuşkusuz, sorular ve yanıtlar bir araştırma sürecinin temel unsurlarıdır. Bizler araştırma sonuçlarının tüketicileri olarak araştırma raporlarını okurken kendi sorularımızı da sormalı ve belki de en önemlisi yanıtları ayrıca değerlendirmeliyiz. Araştır-

---

1995) sunulan tebliğler. Ayrıca bk. Marmara Üniversitesi İnsan Hakları, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Uygulama Araştırma Merkezi Yönetmeliği Madde 2, **Resmi Gazete** (1 Ekim 1995) s. 38.

Ölçme konusunda özellikle **cezanın kesinliği/şiddeti** konularında genel ve özel nitelikte ölçülere aşağıda yer verilmiştir:

Genel Ölçüler

Cezanın kesinliği = $\frac{\text{Ceza infaz kurumunda girdi sayısı}}{\text{Rapor edilen suç sayısı}}$

Cezanın şiddeti = Salıverilen hükümlülerce çekilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması

Özel ölçüler

Cezanın kesinliği :
- **a) Suçların aşağıda çıkarılma oranı**
- **b) İşlenmiş bir suçta zanlının tutuklanma olasılığı = Tutuklanma : Suç**
- **c) Tutuklanma üzerine mahkumiyet olasılığı = Mahkumiyet : Tutuklu**
- **d) İşlenmiş bir suçtaki mahkumiyet olasılığı = Mahkumiyet : Suç**

Cezanın şiddeti :
- a) Hükmedilen para cezası ortalaması,
- b) Hükmedilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması,
- c) İnfaz edilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması,
- d) Mahkumiyet üzerine hürriyeti bağlayıcı cezaya hükmedilme olasılığı,
- e) Mahkumiyet üzerine ilamın infazı olasılığı = İnfaz : Mahkumiyet

Kesinlik ve şiddet karışımı
- a) İnfaz edilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması = $\frac{\text{Günlük hükümlü ortalaması}}{\text{Yıl içinde giren hükümlü sayısı}} \times 12$
- b) İşlenen suçlara karşılık ceza infaz kurumları nüfusu.

mada eksik ve yanlış olan şeyi bulmak ise tüketiciye mevdu bulunmaktadır.

Özet

Ceza kanunlarıyla suçu kökünden söküp atmak ve toplumda işlenegelmekte olan tehlikeli suçları ender hale getirmek ve buna inanmak hayal olmaklık ötesine geçemeyecektir. Bir toplumda suç işlenmesinin kaçınılmaz olduğunu bilmek ve bu konuda hayalperest olmamak şarttır.

Cezanın genel önleme etkisi kişiye ve suça göre değişmekte; ceza tehdidinin önemi, suç işlendiğinde yakalanma riski büyüdükçe artmaktadır. Yakalanma riskinin büyük olduğuna dair inanç çoğu zaman insanları suç işlemekten alıkoymaktadır.

Cezanın genel önleme etkisi ile bireysel etkisi (suçlulara uygulanan ceza yaptırımlar) birbirini tamamlamakta; hükmedilen ceza, kişiye eyleminin kötülüğünü anlatmakla, ceza normunu vurgulamakla kalmaz, diğer kişilere karşı da örnek oluşturur (7).

Suçluların cezalandırılması halk katında saldırganca dürtülerin zararsız bir biçimde kanalize edilmesine olanak sağlarken grup dayanışması ve diğer benzer sosyal değerler pekiştirilmektedir. Bir toplumu cinsel sapıkları kadar hiç bir şeyin bir araya getiremeyeceği önermesi **suç**'un halkı diğer şeylerden daha kaynaştırıcı olduğunu ifade etmektedir.

Kriminolojinin toplum katında da değer kazanması için suçluluğun önlenmesi doğrultusunda hazırlanacak eylem planı; **suçlu, cemiyet ve mağdur** üçlüsü göz önünde bulundurularak hazırlanmalı ve **dinamik** bir hüviyet taşımalıdır. Bu planda kentleşme olgusunun yarattığı sosyal sorunlara öncelik verilmelidir. Şu kadarı bilinmelidir ki, "kentlere, ekonomilerinin talep ettiğindendaha fazla nüfusun göç etmesiyle, işsizlik, gecekondu, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu gibi sorunların yanısıra, yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, **göreceli yoksulluk kompleksi,** iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları etkileyen sorunlar ortaya çıkmakta; bunlar

(7) I. Strahl. **İsveç Ceza Politikası** (Çev. D. Yazan) 1975, ss. 84-86.

kente göç edenleri, özellikle gençleri içlerine kapanmaya veya tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suça eğilime yöneltmektedir" (8).

Sosyo ekonomik koşullardaki genel iyileşmenin otomatik olarak suçu önleyebileceği yanılgısına da düşülmemelidir. Öte yandan, suç önleme yalnızca sosyal veya ekonomik siyaset sorunu da değildir. Geniş anlamda önleme, multi–disipliner yaklaşım kadar halkın katılımını gerektiren bir işlevdir. Bu işlevde önceliğin çocuklara verilmesi; Anayasal buyruk doğrultusunda, çocukları kötü muamele ve kötü alışkanlıklardan koruyucu, suça itilmelerini engelleyici önlemler bir bütün olarak ele alınmalı; suça eğilimli, sorunlu, evden kaçan ve sokakta risk altında yaşayan çocuklar için koruyucu ve önleyici hizmetler geliştirilmeli; suça yönelen ve suç işleyen çocukların topluma kazandırılması sağlanmalıdır. Oldukça önemli olan bir hususta salıverilen hükümlünün toplumda yaşayacağı atmosferdir: Kişi eski hükümlü olarak damgalanmamalı; komşu ve arkadaşları tarafından dışlanmamalıdır (9).

---

(8) **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** T.C. Resmi Gazete (25/7/1995) s. 15; İ. Cem. "Şiddetin Hammaddesi ve Patlayan Gecekonducular" **Sabah** (19/3/1995) s. 16; G. Mengi. "Silah ve Şiddet" **Sabah** (28/4/1995) s. 3; Heuni. **Criminal Justice Systems in Europe and North America,** No 17 Helsinki, Finland 1990 pp. 2-9.

Kalkınma sürecinde kaçınılması gereken yedi günah '* altyapısız, * katılımsız, * kadınsız, * yoksulsuz, * çevresiz, * seferberliksiz ve * yapılabilirlikten yoksun kalkınma" her tür suçlulukla mücadelede de geçerliliğini korumaktadır.

(9) M.T. Yücel. "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaya Alternatifler–Dünya'daki Görünüm" **Adalet Dergisi** (Ocak-Şubat 1987) s. 100. Ceza infaz kurumlarından şartlı/bihakkın salıverilecek yetişkin hükümlülerin "mükerrir" konuma gelmelerini önleyici nitelikte faktörler:

* Davranışı için sorumluluğu kabullenmesi;
* Suçlu davranışının ciddiyetini takdir etmesi;
* Kendisini kader kurbanı, toplum ve ceza adaleti sisteminin mağduru olarak görmemesi;
* Çekilen ceza süresi dışında davranışının üretken ve hoş olmayan sonuçlarını görmesi;
* Adli ve kurumsal süreçlere karşı tolerans göstermesi (ceza infaz kurumundaki davranışını kapsamamakta);
* Genelde bencil olmaması;
* Ne tür kişisel karakteristiklerin suçlu davranışa yönelttiğini nispeten anlamış olması;

Hiç kuşkusuz, suçların topluma çıkardığı faturaların azaltılması için de ceza adaletine ayrılan kaynağın rasyonel ve etkin kullanılması (10) yanında önleyici hizmetler bağlamında çocuklara yönelik hizmetlere ek olarak gençlerin iş sahibi olması programlarına ağırlık verilmesi planlanmalıdır.

Kuşkusuz, kalkınma yalnızca tez ve antitezin sentezi ile dinamik bir gelişme gösterebilir. Kriminolojik kalkınma siyaseti de münhasıran modern toplumun gelişmiş yaşam biçimlerini desteklemekle yetinmeyerek cemiyetteki geleneksel yaşam biçimleri de göz önünde bulundurularak onların daha geliştirilmesi ilkesini içermelidir.

Sorunun tarihsel boyutuda gözardı edilemeyecek derecede önem taşımakta; eski Türklerde suç oranının özellikle kentlerde diğer ülkelerdekine oranla çok düşük olmasının altında yatan başlıca nedenler arasında etkilili kolluk yöntemleri ve kollektif sorumluluk kuramından alınacak dersler olduğu görülmektedir (11). Ne varki, çağdaş dünyamızda, suç sayısında görülmemiş derecede bir azalma saptanan ülkede bazı nesnelerin orantısız ölçüde "yanlış" olduğu; halkın kıtlıktan veya epidemiden ölmesi; suç işleme enerjisini yitirmesi veya tüm hürriyetlerden yoksun kalması olasılık ve gerçeği gözardı edilmemelidir. Her demokratik ülkede suç oranı aralığının **0 < suç< 1** ifadesitoplumdaki dinamik dengeyi bozmadığı oranda oldukça normal görülmelidir (12). Her

---

* Mevcut yetenek ve kaynaklarla salıverme sonrası için gerçekçi veya erişilebilir türde planlar yapması;

* Yaşam biçiminde, uğraş verdiği şeyin işe yaramadığını görerek, olumlu bir değişim sağlama doğrultusunda anlayış, yetenek ve ilgi sahibi olması;

* Hükümlünün ceza infaz kurumunda daha fazla kalmasında bir yarar görülmemesi.

(10) Yargılama sürecinde gecikmeyi etkileyen yedi neden şöyledir: *) Örgütlenme ile sistemin çeşitli kesimlerindeki nitelikler; *) Sistemin etkinliği için mali desteğin sağlanmaması; *) Teknolojik destekten yoksunluk; *) Usul hukuku; *) İş yükünde kapasite üstü artış; *) Taraflar ve *) Davanın özellikleri. BK. M.T. Yücel. "Ceza Adaleti Yönetiminde Değişim Anatomisi" Türkiye Noterler Birliği Dergisi **Hukuk Dergisi** Sayı: 84 (15 Aralık 1994) ss. 29-41.

(11) U. Heyd. **Studies in Old Ottoman Criminal Law,** Oxford, 1973, p. 313.

(12) Durkheim, **Sosyolojik Yöntem Kuralları** adlı eserinde, suçun, normal sosyolojik olgular arkasında yer alan, tüm sağlıklı toplumlar için doğal bir

toplumda varlığını sürdüren suç yok edilemez ise de; suç miktarı, koşullandırıcı etmenlerin zararlı sonuçlarının makul bir düzeye çekilebileceği ulusal ve uluslararası toplumun oluşturulması ile oldukça aşağıya indirilebilir. Kriminolojinin bu indirimi kolaylaştırabileceği var sayılmaktadır. İşte bu amaç, kriminologların aktif bir biçimde sosyo–ekonomik ve politik planlama; özellikle ceza adaleti sisteminin planlanmasına katılımı sağlanmalıdır.

---

nesne olduğu; meleklerden oluşan bir toplum içinde de kişileri suç derecesinde rahatsız edici davranışlara tanık olunacağı; üniversel nitelikte aynılığın olanaksız olduğu; kişilerin az veya çok oranda kollektif tipten farklı olduğu toplumda, farklı kişilerden bazılarının suçlu karakterde olmasının kaçınılmazlığı karşısında suçun **gerekli** olduğunu ileri sürmektedir.

1988/1993 yıllarına göre açılan kamu davaları dağılım ve değişimi.

	1988			1993		
TCK Maddeleri	**Dava Sayısı**	**Değişim**	**%**	**Dava Sayısı**	**Değişim**	**%**
125-140	221	100	0.02	476	215	0.04
180-192	15935	100	1.38	14914	94	1.33
202-208	1881	100	0.16	1326	70	0.12
230-240	7627	100	0.66	6294	83	0.56
316-331	1014	100	0.09	3733	368	0.33
339-349	8750	100	0.76	10413	119	0.93
369-383	5218	100	0.45	5506	106	0.49
403-409	1782	100	0.15	2783	156	0.25
414-428	16464	100	1.43	13080	79	1.17
429-434	6727	100	0.58	6240	93	0.56
448-452	7425	100	0.64	6009	81	0.54
453-455	16076	100	1.40	16875	105	1.50
456-460	91747	100	7.97	78890	86	7.03
480-490	19359	100	1.68	12651	65	1.13
491-494	63437	100	5.51	63881	101	5.70
495-502	2398	100	0.21	3204	134	0.29
503-507	9818	100	0.85	8138	83	0.73
Özel Kanunlar						
213	**2664**	**100**	**0.23**	**31912**	**1198**	**2.85**
1918	**7006**	**100**	**0.61**	**9379**	**134**	**0.84**
2004	**152586**	**100**	**13.25**	**317666**	**208**	**28.32**
2918	**382693**	**100**	**33.23**	**119212**	**31**	**10.63**
3167	**70656**	**100**	**6.14**	**149957**	**212**	**13.37**
6136	**7624**	**100**	**0.66**	**17017**	**223**	**1.52**
6831	**60182**	**100**	**5.23**	**36518**	**61**	**3.26**
Diğer	**192351**	**100**	**16.70**	**185447**	**96**	**16.54**
TOPLAM	**1151641**	**100**	**100**	**1121521**	**97**	**100**